

зокрема термінологічних словників різних галузей знань, наукові дослідження, присвячених вивченню відповідного фрагмента дійсності.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Избранные труды / Апресян Ю. Д. – М. : Школа “Языки рус. культуры”, 1995. – . – Т. 2 : Интегральное описание языка и системная лексикография. – 1995. – 767с.
2. Виролайнен М. Страх и смех в эстетике Гоголя / Виролайнен М. // Семиотика страха: сб. ст. / Н. Брукс, Ф. Конг. – М., 2005. – С. 124–135.
3. Изард К. Э. Психология эмоций / Изард К. Э. [пер. с англ. В. Мисник, А. Татлыбаева]. – СПб. : Питер, 2007. – 464с.
4. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Ильин Е. П. – [2-е изд.]. – СПб. : Питер, 2008. – 783с.
5. Іващенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) : Монографія / Іващенко В. Л. – К: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. – 328 с.
6. Минский М. Фреймы для представления знаний / Минский М. [пер. с англ. О. Н. Гринбаума]. – М. : Энергия, 1979. – 152 с.
7. Стефанский Е. Е. О методологических принципах анализа эмоциональных концептов в художественном дискурсе / Стефанский Е. Е. // Известия РГПУ. Сер. “Филол. н”. – 2008. – №5. – С. 64–68.
8. Russell J. A. Culture and the categorization of emotions / Russell J. A. // Psychological Bulletin. – 1991. – Vol. 110, No. 3. – С. 426–450.

УДК 811.161.2'27

### РОЗГОРТАННЯ АСОЦІАТИВНОГО ПОЛЯ ЛЕКСЕМИ *ОЧИ* В МОВНІЙ СВІДОМОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ: ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ

Наталія Ляшук  
(Луцьк, Україна)

*У статті проаналізовано результати психолінгвістичного експерименту, за допомогою якого досліджено механізми розгортання асоціативних полів у мовній свідомості сучасної молоді. З'ясовано особливості семантичних зв'язків асоціативного поля лексики 'очі'.*

**Ключові слова:** психолінгвістичний експеримент, асоціативне поле, стимул, мікротекст, мовна свідомість.

*В статье проанализированы результаты психолингвистического эксперимента, цель которого – изучить механизмы развертывания ассоциативных полей в языковом сознании современной молодежи. Выявлены особенности семантических связей ассоциативного поля лексики 'глаза'.*

**Ключевые слова:** психолингвистический эксперимент, ассоциативное поле, стимул, микротекст, языковое сознание.

*The article deals with the analysis of the results of the psycholinguistic experiment which helped to research the means of the unfolding of the associative fields in the modern youth's linguistic mind. The peculiarity of the semantic links in the associative field of the lexeme EYES were determined.*

**Key words:** *psycholinguistic experiment, associative field, stimulus, microtext, linguistic mind.*

**Постановка проблеми.** Стаття є продовженням дослідження за допомогою психолінгвістичного експерименту автостереотипних рис українців. Вивчення вербальних асоціацій, що містяться в свідомості носіїв української мови, наблизить нас до розуміння особливостей бачення світу та його оцінки сучасними мовцями, в чому й полягає **актуальність дослідження**. Застосування асоціативного експерименту як ефективного методики для вивчення мовної свідомості широко описано в працях О.О.Леонтьєва [3], О. І. Горошко [1], О. О. Залевської [2], К. І. Мізіна [5] та ін.

Попередні дослідження [4] показали, що слово-поняття 'очі' постає одним із найчастотніших у фольклорних вербальних портретах українців. Проведений асоціативний експеримент засвідчує велику варіативність відповідей на стимули-фольклоризми, головний елемент яких – соматизм 'очі'. Тому в контексті вивчення автостереотипів українців постала необхідність детальніше дослідити асоціативне поле стимулу 'очі' із залученням лексики на позначення назв родинних зв'язків (*материнські очі, очі дитини*), а також національно-маркованої одиниці (*козацькі очі*).

Цілеспрямований психолінгвістичний експеримент методом анкетування проводився серед студентів третього курсу Інституту філології та журналістики Волинського національного університету імені Лесі Українки (60 респондентів). **Метою** дослідження було: 1) зібрати первинні асоціації на слова-стимули; 4) простежити їхнє асоціативне розгортання в мовній свідомості респондентів; 3) з'ясувати семантичні зв'язки асоціацій з іншими поняттями. З цією метою студентам було запропоновано створити порівняння або мікротекст зі стимульним матеріалом.

**Виклад основного матеріалу.** Асоціативне поле стимулу **материнські очі** за результатами експерименту кількісно складається з 25-ти варіантів відповідей, які семантично пов'язані із запропонованим образом. Така невелика кількість варіантів асоціацій засвідчує узагальненість, стереотипність уявлень респондентів щодо образу материнських очей. Усі подані асоціації можна поділити на дві групи: іменникові та прикметникові. Іменникову групу асоціацій становлять більшість відповідей, вони поділяються на тематичні підгрупи: 1) лексеми, які означають абстрактні поняття; 2) лексеми з конкретним значенням. Іменникові асоціації, що означають абстрактні поняття, представлені такими одиницями: *тепло (12), доброта (2), любов (2), затишок (2), турбота (2), спокій (1), повага (1), співчуття (1), щирість (1), щастя (1)*. За типологією асоціацій О. І. Горошко [1] зазначені відповіді можна віднести до типу функціональних асоціацій, що виражають на функцію стимулу. Як засвідчують дослідження, такі реакції зазвичай бувають частотними, тобто багатьом мовцям властиво відзначати функціональність понять.

Менша група відповідей, представлена іменниками з конкретним значенням: *мама (7), домівка (2), усмішка* та словосполучення *портрет мами*.

Частотність реакції *мама*, засвідчує, що стимул *материнські очі* викликає в окремих респондентів конкретний образ знайомої людини, а не абстрактні поняття.

Асоціативне поле стимулу *материнські очі* представлене також реакціями у формі прикметників, які поділяються на дві тематичні групи: 1) прикметники зі значенням рис характеру: *добрі (10), ласкаві (9), лагідні (8), ніжні (4), сумні, веселі*; 2) прикметники зі значенням кольору: *сині (3), карі (3), волошкові, темні*.

Ядром асоціативного поля “*материнські очі*” виявлено реакції: *тепло, добрі, ласкаві, лагідні, мама*. Спостережено, що найчастотнішу реакцію **тепло** мовці використовують для створення порівнянь та образів про *материнські очі*. Первинна реакція ‘тепло’ під час розгортання образу стимулює виникнення похідних асоціацій, семантично пов’язаних між собою. За допомогою цих асоціацій можливо умовно відтворити механізм розгортання асоціативних зв’язків: *материнські очі – тепло – сонце – проміння – випромінюють, світяться, зігрівають*.

Найчастіше респонденти в створенні порівнянь та мікротекстів використовували первинну асоціацію, наприклад, ті, що зафіксували реакцію ‘тепло’ створили такі порівняння: *материнські очі, як тепле сонце (5); як промінчики сонця (2); сонце, що гріє (1); як тепле, яскраве сонечко (1); як теплі сонячні промінчики (1); тепло, яке завжди зігріває (1)*. У синтаксичних одиницях, які створили учасники експерименту, розгорнуто концепт ‘тепло’ за допомогою дієслів, семантично пов’язаних із цим поняттям: *Це очі, які випромінюють тепло, багато тепла; У будь-яку хвилину випромінюють тепло, зігрівають, захищають; Очі зігрівають душу теплом; Вони світяться ласкою, яка завжди зігріває; Її очі світяться любов’ю до своєї дитини*.

Типовим також виявився асоціативний зв’язок образу *материнських очей* з поняттями *небо, озеро, волошки*, що актуалізують сему кольору ‘*блакитний*’. Наприклад: *як голубе небо (4); мов блакить неба (2); як чисте, блакитне небо; як блакитне спокійне озеро; як волошки в житті (2)*. Шестеро респондентів будують асоціативний зв’язок не на основі якісного параметра кольору очей, а пов’язують два поняття за такими характеристиками, як безкрайність неба, чистота, глибина озера. В цьому асоціативному ланцюзі логічно з’являються лексеми *джерело, море*. Наприклад: *як безкрайне небо (2); як два чистих озерця; безмежне море; невичерпне джерело; вони, як безмірна водна глибін і незліченна небесна блакить*.

Концептуальне поняття ‘*любов*’ мовці часто застосовують у розкритті образу ‘*материнські очі*’: *очі, що сповнені доброти й безмежної любові до власної дитини; це очі, в яких видно велику любов; лагідні й люблячі очі, які прощають всі помилки*.

Первинні асоціації функціонального типу, виражені іменниками з абстрактним значенням (*тепло, турбота, повага, щастя, співчуття*), респонденти часто пояснюють у мікротекстах за допомогою дієслівних форм і прислівників: *очі, які завжди розуміють; її очі завжди підтримають і допоможуть; її очі оберігають мене від злого; завжди розуміють і підтримають; очі, які можуть втішити і допомогти; очі, які здатні усе зрозуміти, вислухати*. Частовживаний прислівник *завжди* виражає постійність зазначених характеристик.

Структуру асоціативного поля ‘*материнські очі*’ доповнює поняття, яке логічно пов’язане з семантикою лексеми ‘*очі*’ – *погляд*. Ця асоціація не була

зафіксована учасниками експерименту як первинна, проте була використана в багатьох текстах для опису запропонованого образу. Реакція 'погляд' репрезентує в мікротекстах цілісний образ материнських очей, тому спонукає до виникнення різноманітних, тематично пов'язаних означень, наприклад: *теплий, ніжний, спокійний погляд, який зігріває, підтримує; погляд, який супроводжує все життя; погляд, котрий може виказати все; кожен погляд щирий, добрий і привітний; їхній погляд надзвичайно рідний.*

Про складну структуру асоціативного поля 'материнські очі' свідчать також малочастотні порівняння й асоціації, когнітивний механізм виникнення яких ґрунтується на образній уяві мовця, тому прослідковується важче, ніж на прикладі частотних асоціацій. Функцію відображення передано за допомогою лексеми 'дзеркало': *невеликі сіренькі дзеркальця, у яких відбиваються всі успіхи й невдачі, біль і радість дитини.* Значення 'чисті очі' реалізує в мікротексті лексема 'роса': *очі чисті, прозорі, немов вранішня роса.* В розгорнутій асоціації "*Сірі клубочки, які завжди котяться за мною*" відбувається синтез уявлень якісних характеристик і функціональних можливостей образу-стимулу.

Асоціативне поле **очі дитини** в нашому психолінгвістичному експерименті становить 36 варіантів первинних асоціацій, що значно більше, ніж кількість реакцій на попереднє слово-стимул. Ядром цього поля стали найчастотніші асоціації: *цікавість (9), невинні (7), чистота (6), допитливі (5), усмішка (5), маленькі (5).*

Більшість реакцій – це асоціації функціонального типу, виражені іменниками, серед них переважають іменники з абстрактним значенням: *цікавість (9), радість (6), добро (4), щирість (3), наївність (2), любов, невідомість (1), безтурботність (1), справедливість (1), ніжність (1).* Реакції, що виражені іменниками з конкретним значенням асоціативно пов'язані з концептуальним поняттям 'радість': *усмішка (5), сміх (3), дитинство (2), гра(1), світло (1).*

Менш чисельна група реакцій представлена прикметниками зі значенням характеру та внутрішнього стану людини (у нашому випадку – дитини): *невинні (7), допитливі (5), веселі (2), милі (1), безпомічні (1), замріяні (1), довірливі (1).* Зафіксовано також атрибутивні асоціації, які виражені прикметниками із семантикою кольору: *блакитні (2), голубі (1), яскраві (1), сині (1)* та розміру: *маленькі (5).* До типу атрибутивних асоціації можна віднести реакцію-словосполучення – *чорні горошинки*, що поєднує в собі уявлення про форму та колір дитячих очей.

Поодинокі реакції, що виражені за допомогою словосполучень, представляють індивідуальний досвід окремих респондентів: *очі племінниці, очі сестрички.*

Розгортання асоціативного поля відбувається на ґрунті як традиційних асоціацій для стимулу 'очі', так і специфічно-зорієнтованих на стимул 'очі дитини'. Частотні порівняння побудовані на основі семантики кольору, яка виражена за допомогою понять небесного простору: *мов небо (3); як чисте, блакитне небо* та водного простору: *як два чистих озера (2); як голубе озеро (2); мов вода, у якій відбивається небо; мов чиста джерельна вода.* Традиційна асоціація із сонцем і зірками виражає форму та яскравість дитячих очей: *немов два сонечка (2); мов зірочки на небі; як сонце; мов промінчики сонця.*

Найчастіше в мікротекстах, створених респондентами, розгортання

асоціативного ряду відбувається на основі найтиповішої первинної асоціації – *цікавість*. Асоціативний ланцюг створено за допомогою семантично близьких понять і утворює наступну схему: *очі дитини – цікавість – допитливість – пізнання*.

Зазначені концептуальні поняття мовці вводять у текст прямо як первинні асоціації, наприклад: *цікаві, веселі оченята, що спостерігають за кожною річчю; вони завжди допитливі, веселі, невинні; дитячі очі наповнені цікавістю, хочуть пізнати цей світ; налаштовані до пізнання світу; яким усе цікаво і водночас незрозуміло*. В інших випадках респонденти пояснюють ці поняття за допомогою багатозначних метафоричних синтаксичних структур: *губка, яка вбирає всю інформацію; очі зі знаком питання; ці очі шукають все нові та нові обрії; широко розкриті, що прагнуть дізнатися все про цей світ; завжди розгублені, надзвичайно великі і широко розкриті*.

Типовою для розгортання асоціативного поля 'очі дитини' виявилась схема на основі концептуального поняття 'радість', яка включає наступні елементи: *очі дитини – радість – усмішка – світло*. Ці відповіді викликають асоціативно близькі поняття: *щастя, позитив, блиск, "сонячні зайчики"*. Наприклад: *очі дитини – це радість, блиск, які чудово виглядають з посмішкою на обличчі/ усміхнені очі дитини, в них сяє радість, безтурботність/від яких хочеться усміхатися/це ніби сонячні зайчики, які випромінюють радість / мов нескінченна кількість позитиву*.

Розгортання образу 'очі дитини' мовці здійснювали за допомогою дієслів, що семантично пов'язані з лексемою *очі – дивитися, бачити*, а також застосували властиве лише для цього стимулу дієслово *бігати*, яке активізує семантику руху: *гарненькі жмурочки, які бігають, не знаючи на чому зупинитись; бігають мов дзига туди-сюди, намагаючись пізнати все навколо*. Цей факт доводить, що якість реакцій багато в чому залежить від стимульного матеріалу.

Асоціативне поле **козацькі очі** має подібну структуру як і в двох попередніх стимулів, тобто складається переважно з іменників та менше з прикметників. Проте четверо респондентів відмовилися давати відповідь на стимул 'козацькі очі', можливо, національна маркованість лексеми завадила респондентам вербально виразити свої асоціації.

Більшість реакцій на запропонований стимул – це іменники, що означають риси характеру та фізичний стан людини: *мужність (12), сила (6), хоробрість (5), відвага (4), впертість (3), войовничість (2), суворість (1), завзяття (1), звитяга (1), сміливість (1), міць (1), надійність (1)*.

Реакції *воля (3), пісня, орел, степ* на стимул 'козацькі очі' можна класифікувати як етнокультурні асоціації, що зумовлені традиціями етносу.

У групі іменникових асоціацій на запропонований стимул також виявлені негативно забарвлені одиниці: *агресія, біль, розлука, злість*.

Асоціації, виражені прикметниками, називають різноманітні якісні характеристики козацьких очей. Найчастотніша прикметникова асоціація вказує на колір очей – *карі (8)*. Як засвідчують дослідження фольклорних текстів, це стереотипне, традиційне уявлення. Малочастотні прикметникові реакції означають риси характеру особи: *серйозні (3), мудрі (1), сумні (1), суворі (1)* чи фізичні характеристики очей: *швидкі (1), спритні (1)*.

Найчастіше в мікротекстах, створених респондентами, розгортання

асоціативного ряду відбулося на ґрунті первинних асоціацій. Асоціативний “ланцюг” будують семантично близькі поняття, які утворюють таку схему: козацькі очі – мужність – боротьба – бій – сила.

У створених респондентами порівняннях та мікротекстах виникають вторинні асоціації, споріднені поняття: *війн, войовничість, героїчність, воля*. Наприклад: *козак – воїн і очі в нього войовничі; козацькі очі готові завжди до бою; здатні на героїчний вчинок; рвучкі до бою; ці очі – символ запеклої боротьби, мужності, запалу; суворі, що випромінюють войовничість*.

Типове також розгортання асоціативного поля ‘козацькі очі’ на основі споріднених із боєм понять: *вогонь – мов вогонь; немов палаюче полум’я; як вогники вночі; як жар вогню, що догорає; в них видно відблиски полум’я, зброя – наче ножі, як сталь, немов гострі стріли / як козацька шабля (2)*.

Неочікуваним, проте частотним виявилось розгортання асоціативного ряду ‘козацькі очі’ на основі таких понять як: *сум, печаль, втома, переживання*. Наприклад: *очі завжди сумні або очі, які завжди перебувають у роздумі, напрузі; стомлені і виплакані за вольність; його очі наповнені страхом переживанням; засмучені, тягар лежить у них; наповнені слізьми; які пережили багато страждань і перемог*. Один з респондентів у своєму мікротексті пояснює джерело виникнення асоціації такого типу: *Сумні, адже в мене виникає асоціація про один із моментів ліричних пісень – козак прощається із дівчиною, від їжджаючи на війну*. Частотність таких реакцій дозволяє стверджувати про великий вплив народної творчості на підсвідомість сучасних мовців. Цей факт підтверджує також, зафіксований у експерименті, образ орла, який неодноразово трапляється в народних піснях: *козацькі очі, як очі орла (3); як погляд орла (2)*.

Восьмеро учасників експерименту відмовилося створювати порівняння чи мікротекст на останній стимул. Очевидно, національна маркованість стимулу створює для окремих мовців певні труднощі у вербальному вираженні асоціативних зв’язків.

**Висновки.** Вивчення структури асоціативних полів лексеми очі засвідчило певну специфіку когнітивних механізмів розгортання стимулу в поєднанні з назвами сімейних зв’язків і окремо з національно-маркованою одиницею. Структури асоціативних полів запропонованих стимулів містять асоціації різноманітного типу, які формують окремі групи іменникових і прикметникових реакцій. Асоціативне поле ‘материнські очі’ сформоване за допомогою іменників на позначення абстрактних і конкретних понять, а також прикметників зі значенням рис характеру та зі значенням кольору. Асоціативне поле ‘очі дитини’ має подібну до попереднього стимулу типологічну структуру, проте доповнюється ще однією тематичною групою реакцій на позначення форми очей. Стимул ‘козацькі очі’ також спонукав до утворення реакцій різноманітного типу, серед яких зафіксовані етнокультурні образи, асоціації з негативним забарвленням, нульові реакції.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Горошко Е. И. Языковое сознание: гендерная парадигма : монографія / Е. И. Горошко. – М.-Харьков : Издательский дом «ИНЖЭЖ», 2003. – 440 с.
2. Залевская А. А. Слово в лексиконе человека: Психолингвистические исследования / А. А. Залевская. – М. : Изд-во “Кн. Палата”, 1990. – 312 с.
3. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. / А. А. Леонтьев. – М.: Смысл, 1999. – 287с.

4. Ляшук Н. В. Особливості сприйняття фольклорних стереотипів сучасними мовцями / Н. В. Ляшук // Мова і культура. Науковий журнал. – К. : Вид. Дім Д. Бурого, 2008. – Вип. 10. – Т. III (103). – С. 95 – 99.
5. Мізін К. І. Психолінгвістичний експеримент чи соціолінгвістичний моніторинг? Епістемологічні пошуки аксіологічної фразеології (на матеріалі компаративної фразеології) / К. І. Мізін // Мовознавство. – 2008. – №1. – С. 67 – 79.

УДК 811. 111 – 811.161

## ГЕНЕЗИС АНГЛОЯЗЫЧНОГО ОТНОШЕНИЯ К ИСЧИСЛЯЕМЫМ И НЕИСЧИСЛЯЕМЫМ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫМ И ИХ ФУНКЦИЯ В АВТОРСКОМ ТЕКСТЕ

Татьяна Миронова  
(Днепропетровск, Украина)

*Англійські злічені та незлічені іменники розглядаються як явища культури та комунікативного досвіду, які закладаються з раннього дитинства. Як елементи тексту вони виконують певну роль у будові змісту, що залежить від авторського погляду, голосу, тону, динаміки тощо.*

**Ключові слова:** *ранній комунікативний досвід, дитяча семантика незліченності, перші незлічені іменники, національно-культурні особливості, авторський смисл, погляд, тон, динаміка.*

*Английские исчисляемые и неисчисляемые существительные рассматриваются как явления культуры и коммуникативного опыта, которые закладываются с раннего развития ребенка. Будучи элементами текста, они выполняют определенную роль в создании авторского смысла и соотносимы с авторским взглядом, голосом, тоном, динамизмом и т.д.*

**Ключевые слова:** *ранний коммуникативный опыт, детская семантика неисчисляемых и исчисляемых, первые неисчисляемые существительные, национально-культурные традиции, авторский смысл, авторский взгляд, голос, тон.*

*Countable and uncountable nouns are culture bound linguistic material, and experience with them is acquired from early days. As elements of meaning in the text, they function specifically and co-relate with the author's point of view, voice, tone, pace, etc. so as to contribute into a creative writing piece.*

**Key words:** *childhood communicative experience, child's semantics of countables and uncountables, English-speaking culture, author's point of view, voice, tone, pace.*

**Постановка проблеми.** *Лингвистические средства английского языка, которые не встречают аналогичных возможностей в родном языке, чаще всего вызывают трудности у иноязычных пользователей и переводчиков, поскольку,*